

KRYSTYNA OGRODZKA

ZAGROŻENIE ZABYTKÓW PRZESTĘPCZOŚCIĄ I POŻAREM

I. Podstawa opracowania	2	V. Ochrona zabytków i nadzór konserwatorski	11
II. Przetępczość przeciwko zabytkom	2	V.1 Wywóz zabytków za granicę	11
II.1 Naruszenia przepisów karnych zawartych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. nr 162 poz. 1 568 z późn. zm.)	2	V.2 Wpis do rejestru zabytków	12
II.1.1 Nielegalny wywóz zabytków	4	V.3 Zabezpieczenie zabytku ruchomego w formie ustanowienia czasowego zajęcia	14
II.1.2 Dewastacja i zniszczenia stanowisk archeologicznych oraz prowadzenie prac poszukiwawczych bez pozwolenia	5	V.4 Lustracje obiektów zabytkowych	14
II.1.3 Niszczenie i okradanie zabytków z elementów architektonicznych i innego wyposażenia	6	V.5 Zabezpieczenia elektroniczne	17
II.2 Zniszczenie lub kradzież dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury	7	VI. Działania zmierzające do podniesienia stanu bezpieczeństwa i ochrony zabytków przed przestępczością	19
II. Zagrożenie pożarowe	7	VI.1 Współpraca wojewódzkich konserwatorów zabytków z Policją, Państwową Strażą Pożarną, Służbą Celną i Strażą Graniczną	19
IV. Zagrożenie zabytków w ocenie wojewódzkich konserwatorów zabytków	9	VI.2 Szkolenia z zakresu ochrony zabytków	20
		VII. Założenia realizowane w 2013 r.	21
		VIII. Podsumowanie	23

I. Podstawa opracowania

Raport *Zagrożenie zabytków przestępczością i pożarem* powstał w oparciu o dane zebrane od wojewódzkich konserwatorów zabytków, na podstawie ankiety o tym samym tytule, rozestanej w 2013 r. i obejmującej swym zakresem rok 2012. W opracowaniu wykorzystano, poza ankietą, informacje będące w posiadaniu Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów za lata 2008–2009¹, stanowiące materiał porównawczy, pozwalający prześledzić zachodzące zmiany, również w prawodawstwie (np. wywóz zabytków za granicę) i ocenić ich wpływ na ochronę zabytków oraz zmniejszenie zagrożenia działalnością przestępczą i inną.

II. Przestępczość przeciwko zabytkom

II.1. Naruszenia przepisów karnych zawartych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r. nr 162 poz. 1568 z późn. zm.)

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, poza przepisami określającymi przedmiot, zakres i formy ochrony dóbr kultury, zawiera również inne regulacje, w tym przepisy karne, w których zdefiniowano czyny zabronione przeciwko zabytkom oraz wskazano możliwe sankcje karne².

¹ W 2008 i 2009 r. Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych skierował do WKZ ankietę nt. Zagrożenia zabytków przestępczością i pożarem, wywozu zabytków za granicę.

² W myśl przepisów karnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (rozdział 11, art. 108–119), do czynów karalnych zalicza się:

- zniszczenie lub uszkodzenie zabytku (art. 108),
- wywóz zabytku bez pozwolenia lub niesprowadzenie zabytku do kraju w okresie ważności pozwolenia (art. 109),
- podrobienie lub przerobienie zabytku, w celu użycia go w obrocie zabytkami (art. 109a),
- zbycie podrobionego lub przerobionego zabytku (art. 109b),
- niezabezpieczenie zabytku przed zniszczeniem, zaginięciem lub kradzieżą (art. 110),
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez

- pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia (art. 111),
- naruszenie zakazów lub ograniczeń obowiązujących na terenie parku kulturowego (art. 112),
- niepowiadomienie wojewódzkiego konserwatora zabytków przez właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży; zagrożeniu dla zabytku; zmianie miejsca przechowywania zabytku; zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku (art. 113),
- niepowiadomienie, w terminie 14 dni od dnia upływu ważności pozwolenia, o przywiezieniu zabytku na terytorium RP (art. 113a),
- uniemożliwienie lub utrudnianie dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków (art. 114),
- niepowiadomienie wojewódzkiego konserwatora zabytków o odkryciu w trakcie robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest

- on zabytkiem, a także niewstrzymanie robót mogących zniszczyć lub uszkodzić znaleziony zabytek (art. 115),
- niepowiadomienie wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także niezabezpieczenie tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia (art. 116),
- prowadzenie bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich lub architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru (art. 117),
- umieszczanie bez pozwolenia na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, reklam, tablic, napisów (art. 118),
- niewykonywanie zaleceń pokontrolnych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 119).

Do przekroczenia ustanowionych przepisów dochodziło we wszystkich województwach i w 2012 r. było ich łącznie 1096³. Skala przestępstw lub wykroczeń dla poszczególnych jednostek terytorialnych wahała się od 1 przypadku (podlaskie) do 894 (małopolskie). Najczęściej popełniane były wykroczenia podпадаjące pod art. 118: umieszczanie bez pozwolenia reklam na obiektach wpisanych do rejestru zabytków – 902 (woj. małopolskie – 886), w następnej kolejności dopuszczano się czynów karalnych z art. 108: niszczenie lub uszkodzanie zabytków – 47 (najwięcej w woj. łódzkim – 25), z art. 119: niewykonywanie zaleceń pokontrolnych – 41 (najwięcej w woj. mazowieckim – 23), z art. 113a: niepowiadomienie w terminie 14 dni od dnia upływu ważności pozwolenia o przywiezieniu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – 25, z art. 117: prowadzenie prac bez pozwolenia przy zabytkach wpisanych do rejestru – 27 (w 2009 r. z art. 108 – 49, z art. 110 – 26, z art. 117 – 13).

Poważnym problemem, sygnalizowanym przez WUOZ, było (i jest) umieszczanie bez zgody konserwatora zabytków reklam na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru. Ustawodawca za tego rodzaju wykroczenia przewidział karę grzywny, która wobec skali zjawiska wydaje się być mało skuteczna. Niestety problem nie leży tylko w samych przepisach, ale także, a może przede wszystkim, w ich egzekwowaniu. Przepisy tylko wtedy spełniają swoją rolę prewencyjną, jeżeli za ich łamanie wymierzana jest dotkliwa dla sprawcy kara. Brak ścigania tego typu wykroczeń lub ograniczenie się do pojedynczych przypadków czy wymierzanie niewielkiej grzywny nie działa odstraszająco i sprawia, że przepis tak naprawdę pozostaje martwy. Widać to szczególnie w dużych miastach, które są łakomym kąskiem zarówno dla reklamodawców, jak i właścicieli zabytków, a ewentualne kary i tak bywają zazwyczaj dużo mniejsze niż przychody z umieszczanych np. wielkogabarytowych reklam, banerów, tablic itd. W województwie małopolskim konserwatorzy zabytków odnotowali blisko 900 takich przypadków. Podobne trudności zgłaszano w województwie śląskim, chociaż zawiadomień kierowanych na policję było nieporównywalnie mniej niż w Małopolsce. Bezkarność właścicieli czy administratorów budynków argumentowano ograniczonymi możliwościami monitorowania wszystkich przypadków łamania prawa przez uprawnione do tego urzędy. Problem leży również po stronie organów ścigania, które w wielu przypadkach nie wszczynają dochodzeń, umarzają je lub prowadzą zbyt opieszale sprawy, co nie przyczynia się do skutecznej ochrony zabytków.

³ Przytoczone dane pochodzą z omawianej w tym raporcie ankiety. Rzeczywista skala przestępstw i wykroczeń nie jest do końca znana i może się różnić nawet znacznie od liczb podanych w niniejszym tekście.

Odnosząc się do łamania innych przepisów karnych zawartych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. niszczenie zabytków, nielegalne wykopaliska), należy stwierdzić, że przyczyna niskiej skuteczności policji czy prokuratury leży również w specyfice tych przestępstw. Podstawowym problemem jest wykrycie sprawców przestępstw i udowodnienie im winy. Zwykle do ich skazania dochodzi w sytuacji, gdy zostają schwytani na gorącym uczynku.

Wnioski składane organom ścigania dotyczą najczęściej możliwości popełnienia przestępstwa z art. 108 o niszczeniu lub uszkodzeniu zabytku. Łącznie w 2012 r. prokuratury i sądy rozpatrzyły 38 takich spraw; 7 z nich zakończyło się skazaniem oskarżonych, w 8 przypadkach organy ścigania odmówiły wszczęcia postępowania, aż w 23 sprawy zakończyły się umorzeniem, część spraw nie ujętych w statystyce jest w toku.

II.1.1 Nielegalny wywóz zabytków

Zwalczanie nielegalnego wywozu realizowane jest przede wszystkim przez służby celne i Straż Graniczną. Wojewódzcy konserwatorzy zabytków, w których kompetencjach leży wydawanie pozwoleń na wywóz czasowy, częściej spotykają się z problemem niesprowadzenia w terminie wywiezionych czasowo zabytków. W województwie mazowieckim takich przypadków odnotowano 13. Z uwagi na to, że postępowania wyjaśniające, w ramach urzędów konserwatorskich, nie zostały uwzględnione w odpowiedziach ankietowanych jednostek, podobne sytuacje mogą mieć miejsce w innych województwach. Źródła własne NIMOZ-u dowodzą, że problem istnieje i nie dotyczy wyłącznie prywatnych kolekcjonerów, ale również, a może przede wszystkim instytucji państwowych, muzealnych itd.

Z przeprowadzonej ankiety wynika, że w 2012 r. stwierdzono 9 przypadków naruszenia art. 109 (1 sprawa została umorzona, w 2 zapadły wyroki skazujące).

II.1.2 Dewastacja i zniszczenia stanowisk archeologicznych oraz prowadzenie prac poszukiwawczych bez pozwolenia

Przypadki zniszczenia lub nielegalnej penetracji stanowisk archeologicznych oraz dewastacji zabytków z chęci pozyskania elementów architektonicznych odnotowano w 11 województwach. Walka na obu polach jest bardzo trudna i rzadko dochodzi do ujęcia sprawców tego typu przestępstw.

Nielegalne penetracje stanowisk archeologicznych najczęściej wiąże się z działalnością tzw. poszukiwaczy skarbów, którzy w celu pozyskania np. historycznych militariów, monet, ozdób przeszukują teren za pomocą wykrywaczy metalu. Przeszukiwane są najczęściej miejsca związane z wydarzeniami historycznymi, pola bitew, cmentarze, szlaki handlowe itp. W sytuacji, kiedy dochodzi do zniszczenia stanowiska archeologicznego, nawet odzyskanie znalezionych tam przedmiotów jest sukcesem połowicznym, ponieważ największą wartość naukową mają one wtedy, gdy badane są w swoim oryginalnym środowisku, czyli w ziemi. Jeżeli poszukiwacz rozkopie stanowisko i wymiesza warstwy, sprawi, że dane miejsce staje się nieprzydatne dla badań. Tak więc problemem są nie tylko znikające zabytki.

Przyczyny niszczenia stanowisk archeologicznych:

- penetracja stanowisk bez pozwolenia,
- wykonywanie prac ziemnych lub budowlanych bez pozwolenia lub prowadzenie ich niedbale, bez zachowania odpowiednich wymogów, rozjeżdżanie stanowisk archeologicznych quadami.

Oszacowanie rozmiaru rabunkowych wykopalisk nie jest w pełni możliwe, podobnie jak trudne byłoby do wykonania monitorowanie wszystkich zarejestrowanych stanowisk archeologicznych [7628]⁴. Służby konserwatorskie mają ograniczone możliwości kontrolowania w tym zakresie. Policja, a także inne służby porządkowe również nie dysponują wystarczającymi siłami i środkami, aby w pełni nadzorować zarejestrowane stanowiska archeologiczne. Niestety złapani na gorącym uczynku przestępcy, co zdarza się niezwykle rzadko, albo są przez sądy zwalniani, albo otrzymują symboliczne kary.

⁴ Zabytki archeologiczne objęte wpisem do rejestru zabytków. Informacja NID – stan na 30 kwietnia 2013 r.

W ocenie konserwatorów zabytków nielegalna penetracja stanowisk archeologicznych stanowi poważny problem o tendencjach wzrostowych. Skali zjawiska nie da się przetożyć na liczby. Coroczne raporty policyjne nie uwzględniają tego typu przestępczości, również dane pozyskane od wojewódzkich konserwatorów zabytków są niepełne. W omawianej ankiecie zgłoszono 7 przestępstw (z 4 województw) podpadających pod art. 111 par. 1 w brzmieniu: *Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.* Z przeprowadzonej ankiety nie wynika również, ile przestępstw zgłoszonych organom ścigania w związku z art. 108 dotyczyło zniszczenia lub uszkodzenia zabytków i stanowisk archeologicznych.

II.1.3 Niszczenie i okradanie zabytków z elementów architektonicznych i innego wyposażenia

W dalszym ciągu nasila się groźne zjawisko niszczenia i okradania zabytków nieruchomych opuszczonych lub zaniedbywanych przez właścicieli. Popadające w ruinę obiekty często leżą na atrakcyjnych biznesowo terenach i ich dewastacją, a później rozbiórką zainteresowani są sami właściciele. Problem ten w sposób szczególny sygnalizowany jest przez konserwatorów zabytków z województwa mazowieckiego, łódzkiego i świętokrzyskiego. Łupem złodziei i wandalii padają najczęściej:

- budynki wyposażone w elementy metalowe: rynny, pokrycia dachowe, obróbki metalowe dachów, kominów, parapetów, gzymsów, balustrady, kwietniki, kraty, okucia drzwi i okien, drzwiczki pieców, elementy instalacji grzewczej, instalacje wodno-kanalizacyjne, kable instalacji elektrycznej i odgromowej, metalowe zwieńczenia, schody i belki nośne pozyskiwane najczęściej na złom,
- elementy drewniane (balustrady, okna, drzwi, okiennice, posadzki, boazerie, schody, lambrekiny),
- marmurowe parapety i elementy wyposażenia wnętrz.

II.2 Zniszczenie lub kradzież dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury

Niezwykle rzadko dochodzi do przestępstw skierowanych przeciwko zabytkom, których sprawcy byliby sądzeni za zniszczenie lub kradzież dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury (art. 294 § 2 kk). Po części wynika to z trudności w zdefiniowaniu pojęcia *dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury*, nie każdy bowiem zabytek jest szczególnie cenny dla kultury. Ocena, do jakiej grupy zabytków należy przedmiot, wobec którego dopuszczono się czynu zabronionego, należy między innymi do wojewódzkich konserwatorów zabytków i biegłych sądowych.

W 2012 r. prawie wszystkie wojewódzkie urzędy ochrony zabytków nie odnotowały przestępstw skierowanych przeciwko dobrom o szczególnym znaczeniu dla kultury. Jeden przypadek zdarzył się w województwie śląskim, w Częstochowie na Jasnej Górze, gdzie sprawca próbował zniszczyć obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Sprawa zakończyła się umorzeniem.⁵

III. Zagrożenie pożarowe

Zagrożenie obiektów zabytkowych, w szczególności drewnianej architektury sakralnej, chociaż ma tendencje spadkowe, to jednak jest to żywioł wciąż bardzo groźny, którego nawet przy odpowiednim zabezpieczeniu obiektów nie można lekceważyć. Podpalenia prowadzące do spalenia lub poważnego uszkodzenia obiektu to nie jedyna przyczyna wybuchających pożarów, równie często tego typu zdarzenia bywają wynikiem:

- niesprawnej instalacji elektrycznej lub grzewczej,
- nieszczelności instalacji gazowych i pionów kominowych,
- uszkodzenia instalacji odgromowych,
- prac remontowych,
- nieostrożnego obchodzenia się z ogniem (kościół w Grabinie, woj. lubuskie),
- niedostatecznego zabezpieczenia obiektów przed dostępem osób nieuprawnionych,

⁵ Sprawca zdarzenia decyzją Sądu Okręgowego w Częstochowie miał zostać umieszczony w zakładzie psychiatrycznym.

- zaproszenie ognia,
- rozpalania ognisk w pustostanach,
- podpalenia (pałac w Dębince, nieużytkowany, woj. lubuskie).

Niestety skutki pożarów są nieodwracalne i dlatego zabytkowa architektura drewniana wymaga szczególnej ochrony.

W 2012 r. w obiektach zabytkowych odnotowano 22 pożary, w tym w muzeach – 1, w obiektach sakralnych – 7, w innych zabytkach – 15. Z danych Państwowej Straży Pożarnej wynika, że w obiektach kultu religijnego doszło do 1 dużego pożaru. W pozostałych przypadkach ogień został w porę ugaszony i nie poniesiono większych strat.

Działania prewencyjne to przede wszystkim wdrażanie i postępowanie zgodne z instrukcją bezpieczeństwa pożarowego, dbanie o odpowiednie przeszkolenie pracowników oraz stosowanie systemu sygnalizacji pożaru podłączonego do stacji monitorowania PSP. Niestety, ryzyko groźnego w skutkach pożaru jest tym większe, nawet w przypadku zastosowania SSP, im większa jest odległość chronionego obiektu od najbliższej jednostki straży pożarnej. W takich sytuacjach najlepszym rozwiązaniem byłoby zastosowanie systemu samoczynnego gaszenia pożaru. To wymaga jednak dużych nakładów finansowych i zwykle jest stosowane przy najcenniejszych obiektach. Ponadto zastosowanie statycznych instalacji gaśniczych w zabytkowych obiektach łączy się z wieloma problemami natury technicznej, wynikającymi między innymi z konieczności ingerencji w materię zabytku.

Od ponad dziesięciu lat na rynku polskim do ochrony zabytkowego budownictwa drewnianego oferowane są stałe instalacje gaśnicze, wykorzystujące mgłą wodną jako środek gaśniczy. W tego typu urządzenia wyposażono już pewną liczbę budowli sakralnych, szczególnie cennych dla zachowania dziedzictwa narodowego. Niestety system ten wykorzystywany jest obecnie do ochrony zewnętrznej. Nierozwiązany pozostaje problem szybkiej reakcji na ogień wewnątrz obiektu, a jest co chronić. We wnętrzach znacznej liczby drewnianych kościołów znajdują się cenne polichromie. Aby bez obaw stosować oferowane na rynku instalacje, konieczne są badania, na podstawie których można by określić oddziaływanie rozpylanej mgły wodnej na malaturę ścian.

IV. Zagrożenie zabytków w ocenie wojewódzkich konserwatorów zabytków

W porównaniu do lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku świadomość zagrożenia pożarowego i inną przestępczością jest dziś o wiele większa, co powoduje, że właściciele zabytków, często przy wsparciu państwa, coraz chętniej wyposażają obiekty w systemy sygnalizacji pożaru w pierwszej kolejności, a jeżeli są na to środki, to również w systemy sygnalizacji włamania i napadu.

W ocenie wojewódzkich konserwatorów zabytków zagrożenie zabytków nieruchomych i ruchomych przestępczością i pożarem w dużym stopniu uzależnione jest od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru i systemy sygnalizacji włamania i napadu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze. Potwierdzają to również statystyki, które wskazują na stopniowy spadek kradzieży i groźnych w skutkach pożarów. Dotyczy to większości ankietowanych województw.

W województwach, w których nakłady na zabezpieczenie zabytków są niewystarczające lub ich właściciele nie dążą do ich zabezpieczenia, stopień zagrożenia pożarem i przestępczością, w tym kradzieżami i aktami wandalizmu, oceniany jest jako wysoki (zachodniopomorskie, podlaskie, warmińsko-mazurskie).

Obiekty należące do prywatnych właścicieli lub będące własnością związków wyznaniowych w dalszym ciągu stanowią grupę zabytków, które bardziej niż inne narażone są na działania przestępcze.

Zagrożenia dla zabytków nieruchomych to głównie:

- pożary,
- akty wandalizmu często połączone z kradzieżą detali architektonicznych i statych elementów wyposażenia, np. kominków, pieców kaflowych;
- dla zabytków ruchomych:

- kradzieże,
- zniszczenia (np. korony i sukienki obrazowe, wota traktowane jako złom),
- niekontrolowane przenoszenie zabytków wpisanych do rejestru zabytków.

Zakres działań wpływający korzystnie na stan bezpieczeństwa zabytków:

- instalowanie nowoczesnych systemów: sygnalizacji pożaru, sygnalizacji włamania i napadu oraz systemów telewizji dozorowej,
- właściwe zabezpieczenie mechaniczne drzwi i okien,
- znakowanie utajone, umożliwiające identyfikację zabytków skradzionych,
- szkolenie właścicieli i administratorów zabytków.

Zaniedbania i działania mające negatywny wpływ na poziom bezpieczeństwa zabytków:

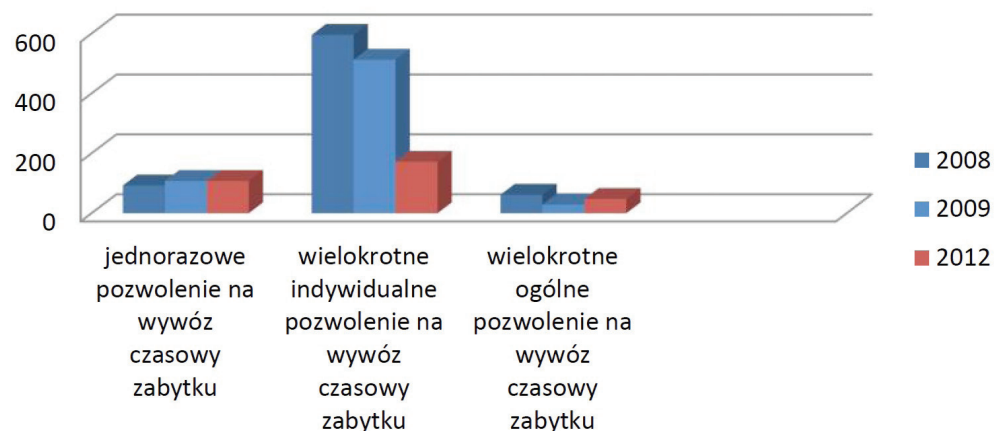
- brak aktualnych badań instalacji elektrycznych i odgromowych, sprzętu gaśniczego, instrukcji postępowania na wypadek pożaru, dróg ewakuacyjnych, zaopatrzenia w wodę, dokumentacji obiektu,
- zły stan zabezpieczeń mechaniczno-budowlanych, np. uszkodzone lub zbyt słabe zamknięcia, źle osadzone kraty,
- pozostawianie zabytków bez opieki,
- niepodejmowanie prac remontowo-konserwacyjnych lub prowadzenie ich bez nadzoru konserwatorskiego.

V. Ochrona zabytków i nadzór konserwatorski

V.1 Wywóz zabytków za granicę

Po wejściu w życie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w 2010 r., zmianie uległy zasady wywozu zabytków za granicę. Wyniki obecnej ankiety, jak również wcześniejszych, wskazują, że nowe przepisy nie wpłynęły znacząco na liczbę wydawanych jednorazowych pozwoleń na czasowy wywóz zabytków za granicę oraz wielokrotnych ogólnych pozwoleń na czasowy wywóz zabytków, natomiast blisko trzykrotnie zmniejszyła się liczba wydawanych pozwoleń na wielokrotny indywidualny czasowy wywóz zabytków za granicę. Wpływu na liczbę wydawanych pozwoleń indywidualnych można upatrywać w liberalizacji przepisów wywozowych w znowelizowanej ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wprowadzone do ustawy progi kwotowe sprawiły, że w odniesieniu do niektórych zabytków pozwolenie na wywóz przestało obowiązywać. I chociaż w przeprowadzonej ankiecie nie badano, czym spowodowany jest spadek liczby wydawanych wielokrotnych indywidualnych pozwoleń na wywóz czasowy, to jednak można przypuszczać, że np. część muzyków posiadających zabytkowe instrumenty, a koncertujących za granicą, nie musi obecnie starać się o pozwolenia. W przeszłości służby celne i Straż Graniczna zabezpieczała wiele zabytkowych instrumentów z powodu braku pozwolenia na ich czasowy wywóz.

Wywóz zabytków za granicę
(Liczba wydanych pozwoleń)

Wykres 1.
Czasowy wywóz
zabytków za granicę
w latach 2008–2009
i 2012

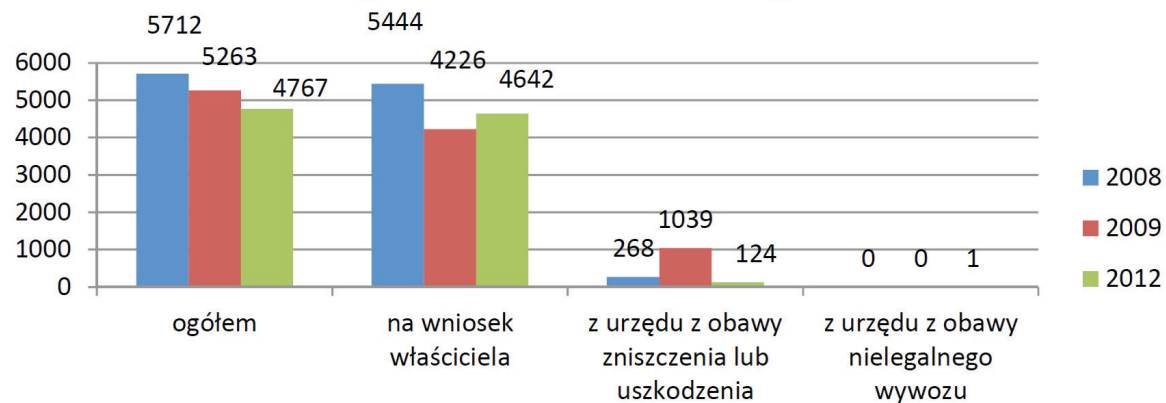
Łącznie w 2012 r. wojewódzcy konserwatorzy zabytków wydali 328 pozwoleń na czasowy wywóz zabytków za granicę, najwięcej w województwie mazowieckim – 138, małopolskim – 55. Ponadto, jeżeli bez pozwolenia wywożony był zabytek, którego cechy wskazywały, że takie pozwolenie może być konieczne, Straż Graniczna lub służby celne mogły zażądać m.in. dokumentu wskazującego na czas powstania zabytku. W ubiegłym roku konserwatorzy zabytków w 10 województwach wydały łącznie 614 takich ocen, z tego aż 238 w województwie małopolskim, 135 – w dolnośląskim, 93 – w podkarpackim i 63 w podlaskim.

V.2 Wpis do rejestru zabytków

Jedną z form ochrony zabytków, realizowanych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków, jest prowadzenie rejestru zabytków ruchomych i nieruchomych, których zachowanie, ze względu na ich walory artystyczne, historyczne lub naukowe leży w interesie społecznym. W 2012 r. na wniosek właścicieli zabytków ruchomych do rejestru wpisano 4642 zabytki, z urzędu – z powodu uzasadnionej obawy zniszczenia lub uszkodzenia – 124, z uzasadnionej obawy nielegalnego wywozu za granicę – 1. Decyzje o wpisaniu z urzędu zapadają na ogół w kilku województwach rocznie i większość z nich dotyczy pojedynczych przypadków, ale zdarzają się również wnioski o wpis z urzędu znacznej liczby przedmiotów. Z obawy przed zniszczeniem lub uszkodzeniem zabytku ruchomego w 2008 r. w województwie lubuskim wpisano ich 162, w dolnośląskim – 39; w 2009 r.: w województwie mazowieckim – 1000, w łódzkim – 30; w 2012 r.: w województwie lubuskim – 115.

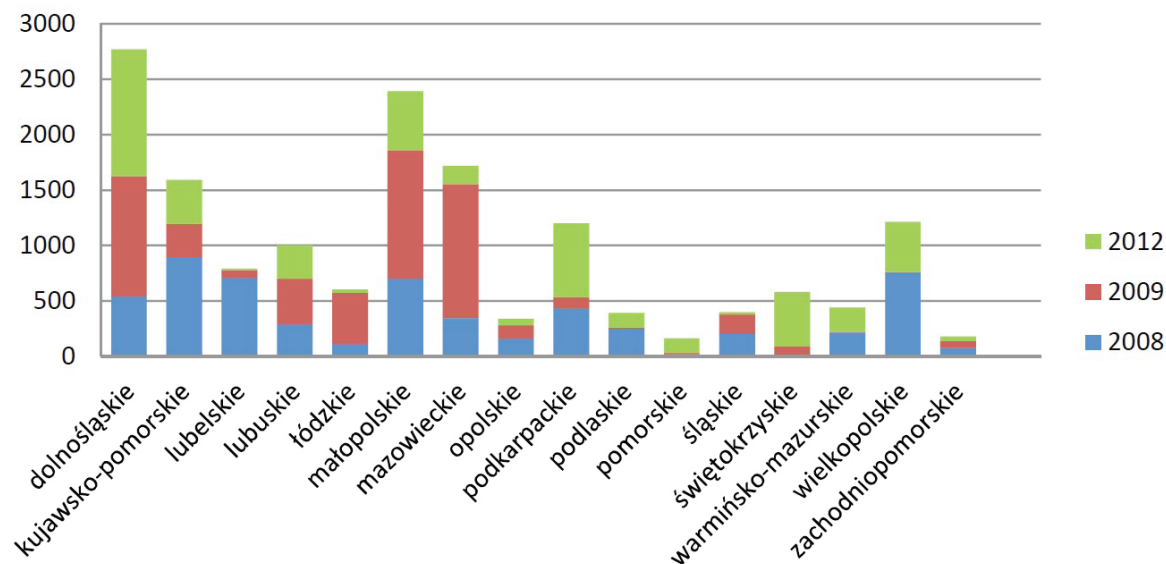
Do rzadkości należy podejmowanie decyzji o wpisie zabytku do rejestru z powodu uzasadnionej obawy jego nielegalnego wywiezienia za granicę. Według posiadanych danych z lat, kiedy przeprowadzono ankietę (2008–2009, 2012), taka sytuacja miała miejsce jeden raz w 2012 r. w województwie pomorskim.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków (podział na wnioskodawcę)

Wykres 2.
Zabytki wpisane do rejestru zabytków w podziale na podmiot wnioskujący o wpis

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków (podział na województwa)

Wykres 3.
Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków w podziale na województwa

Niestety w ankiecie zabrakło pytań o kategorię właściciela oraz rodzaj wpisywanych z urzędu zabytków. W przyszłości tego rodzaju dane powinny zostać uwzględnione w raporcie, co pozwoliłoby określić, czy zagrożone są jakieś konkretne grupy zabytków oraz przyjrzeć się ich właścicielom i administratorom. Rozpoznanie w tym zakresie powinno pomóc wypracować skuteczniejsze metody ochrony zabytków przed różnymi zagrożeniami.

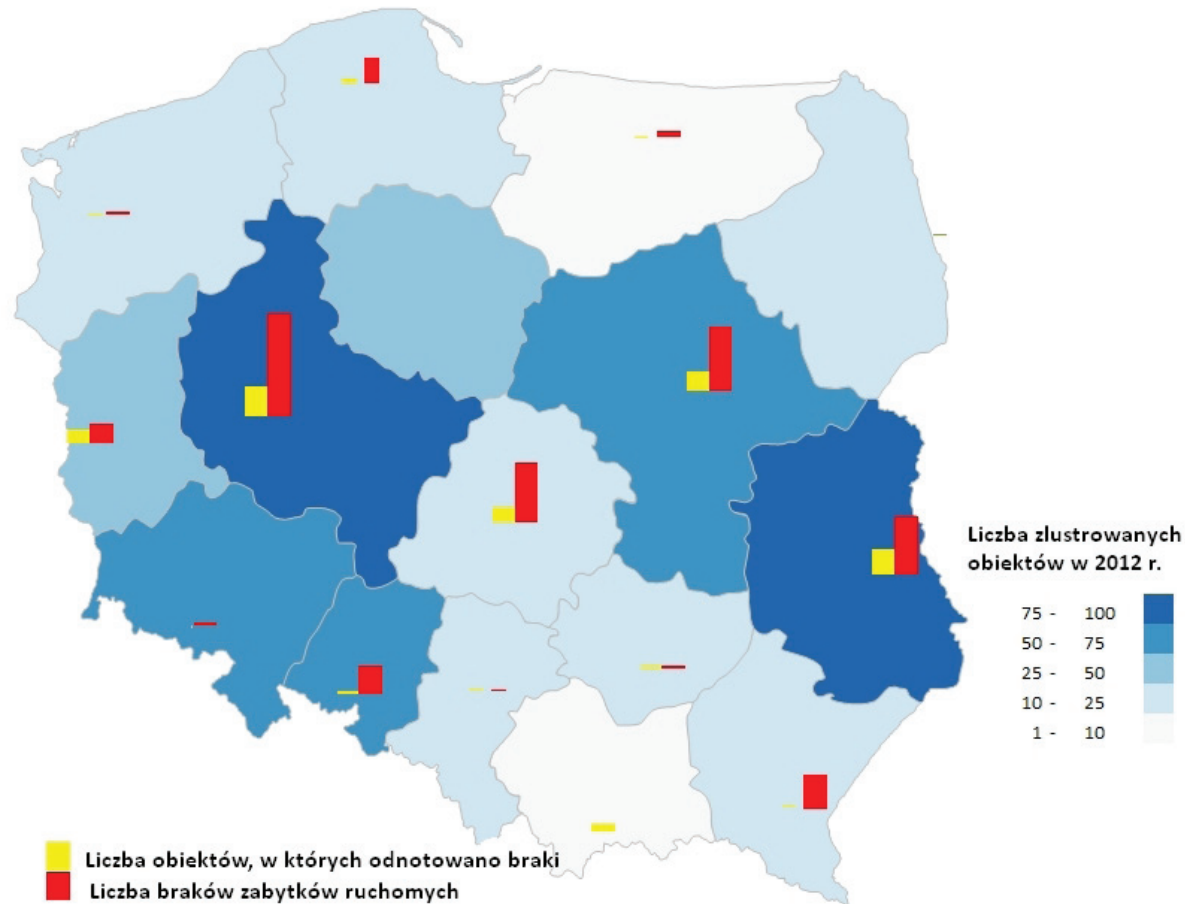
V.3 Zabezpieczenie zabytku ruchomego w formie ustanowienia czasowego zajęcia

Wojewódzki konserwator zabytków, w przypadku zaistnienia uzasadnionej obawy uszkodzenia, zniszczenia, kradzieży, zaginięcia lub nielegalnego wywozu zabytku za granicę, może wydać decyzję o jego czasowym zajęciu do chwili usunięcia zagrożenia (art. 50). W 2012 r. Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków podjął 4 decyzje o czasowym zatrzymaniu zabytków, które w innym przypadku mogłyby ulec zniszczeniu lub uszkodzeniu. W pozostałych województwach, jak można wnioskować na podstawie przeprowadzonej ankiety, podejmowanie tego typu decyzji nie było konieczne. Podobne badania przeprowadzone kilka lat wcześniej wskazują, że art. 50 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie jest martwy, ale stosuje się go z dużym umiarem. Przykładowo w 2008 r. w województwie podkarpackim czasowo zajęto 3 zabytki, które były zagrożone nielegalnym wywozem za granicę, a w 2009 r. Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków podjął decyzję o 19 zabytkach, którym groziło zniszczenie lub uszkodzenie. W tym samym roku doszło jeszcze do jednego czasowego zajęcia zabytków w województwie podlaskim. Decyzję podjęto ze względu na duże ryzyko kradzieży. Najczęściej w ostatnich pięciu latach służby konserwatorskie reagowały w przypadkach zagrożenia zabytków zniszczeniem lub uszkodzeniem, całkowym lub wynikającym z niewłaściwego obchodzenia się lub przechowywania zabytku.

V.4 Lustracje obiektów zabytkowych

Co roku pracownicy wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, we współpracy z przedstawicielami Państwowej Straży Pożarnej i Policji dokonują lustracji wybranych zabytków nieruchomych (zwykle od kilku do kilkudziesięciu w województwie), sprawdzając poziom ich ochrony przeciwpożarowej, zabezpieczenie przed kradzieżą i zniszczeniem oraz stan zachowania zabytków ruchomych.

W 2012 r. służby konserwatorskie skontrolowały 564 obiekty pod kątem ich zabezpieczenia przed przestępczością i pożarem (w tym muzeów – 10, obiektów sakralnych – 410, innych – 144). Spośród lustrowanych zabytków nieruchomych największą grupę stanowiły obiekty sakralne, które – jak wynika ze statystyk policyjnych – nadal należą, po prywatnych kolekcjach, do najbardziej zagrożonych działaniami przestępczymi. Z badań przeprowadzonych w latach 2012 (564) i 2009 (557) wynika, że liczba kontroli pozostaje na porównywalnym poziomie (dane za 2009 r. – muzea 32, obiekty sakralne 404 i inne zabytki 121).

Wykres 4.
Kontrole WKZ przeprowadzone w 2012 r. w obiektach zabytkowych, pod kątem zagrożenia przestępczością i pożarem oraz liczba stwierdzonych braków zabytków ruchomych w kontrolowanych obiektach

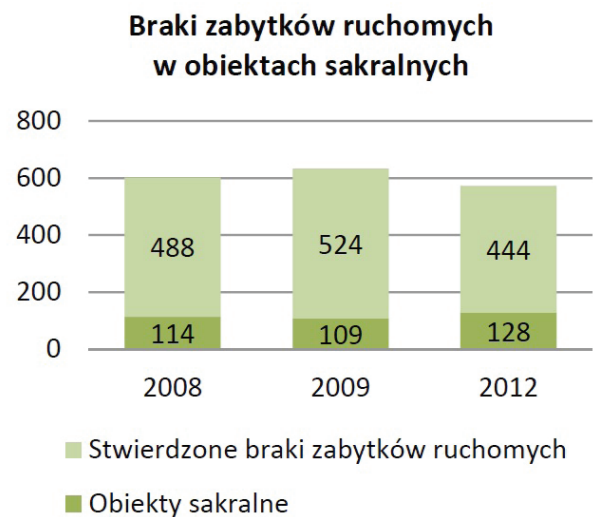
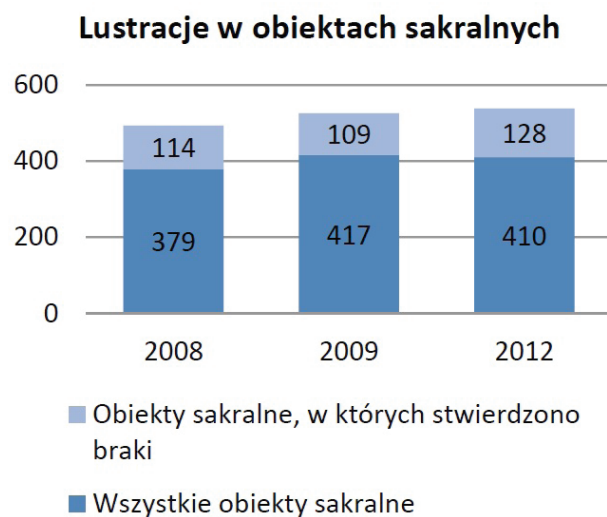
W stosunku do wszystkich wpisanych do rejestru zabytków sakralnych nieruchomości (stan na 2012 r. – 12 511⁶) liczba lustrowanych rocznie obiektów stanowi zaledwie niewielki procent całości.

Kontrola zabytków ruchomych również odbywa się w znacznych odstępach czasu, co sprawia, że informacje o kradzieżach i zaginięciach wychodzą na jaw po kilku czy kilkunastu latach. Często właściciele lub administratorzy zabytków nie zgłaszają strat organom ścigania; nie zawsze jest to celowe zatajenie, bywa, że o brakach dowiadują się podczas kontroli dokonywanych przez uprawnionych pracowników WUOZ. Ustalenie w takich sytuacjach czasu i okoliczności utraty zazwyczaj nie jest możliwe.

Do Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów straty są zgłaszane nawet po kilkudziesięciu latach, w celu ujęcia ich w *Krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. Niestety, kiedy skradzione zabytki po wielu latach od dokonanego przestępstwa pojawiają się na rynku antykwarycznym, nierzadko nie wracają do prawowitego właściciela, ponieważ prawa własności przeszły już na kogoś innego.

Omawiany problem najlepiej ilustrują wyniki przeprowadzanych co kilka lat badań ankietowych. W ubiegłym roku w 128 obiektach sakralnych stwierdzono 444 braki zabytków ruchomych. Dla porównania, w czasie lustracji w 2009 r., w tej samej grupie obiektów, braki rzeczy ruchomych wykryto w 109 zabytkach nieruchomości i wynosiły one 524 przedmioty, które zgodnie z rejestrem powinny znajdować się w kontrolowanym obiekcie. Liczba wszystkich stwierdzonych braków, obejmująca również muzea i inne obiekty, w minionym roku wyniosła 465 zabytków ruchomych w 143 obiektach (w 2009 r. – 554 zabytki ruchome w 111 obiektach). W skali roku wykrywa się średnio 400–500 braków zabytków ruchomych, których los zazwyczaj jest nieznan.

⁶ Obiekty sakralne nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Stan na 31.12.2012 r.

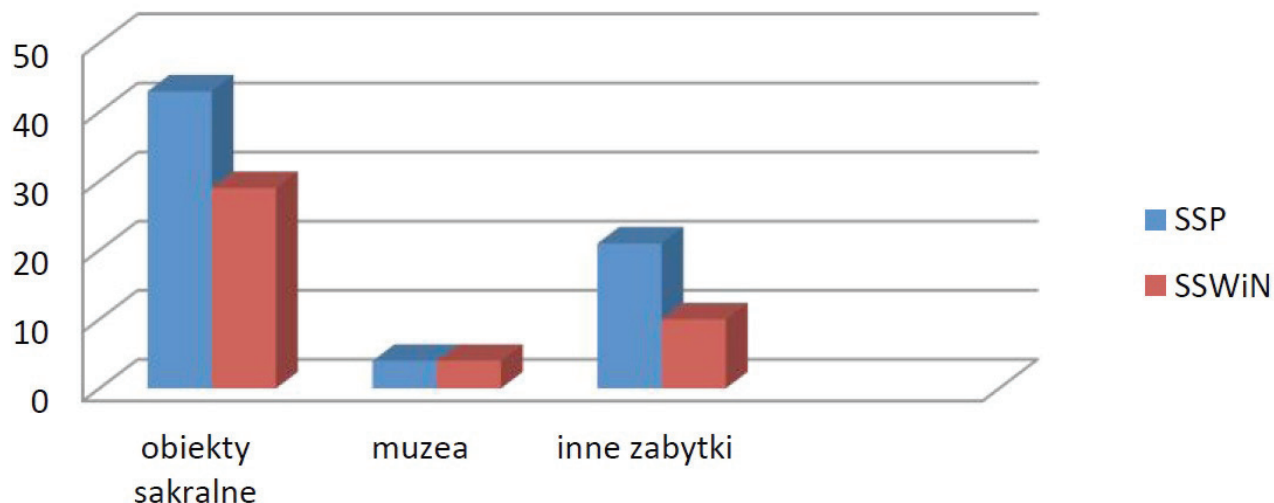
Wykres 5.
Lustracje przeprowadzone w obiektach sakralnych w latach 2008–2009 i 2012 oraz liczba wykrytych braków zabytków ruchomych w lustrzanych obiektach

W 2012 r. największą liczbę lustracji przeprowadził wielkopolski urząd ochrony zabytków – 95; 86 – lubelski, 71 – mazowiecki, 65 – dolnośląski i 56 – opolski. Najwięcej braków zostało wykrytych w województwie wielkopolskim – 115, w mazowieckim – 73, w lubelskim – 67 i łódzkim – 66.

V.5 Zabezpieczenia elektroniczne

Zabezpieczenia elektroniczne pełnią ważną rolę w kompleksowej ochronie zabytków, dlatego zastosowanie systemów przeciwpożarowych czy przeciwkradzieżowych staje się niemal koniecznością. W dużym stopniu od ich właściwego wykorzystania zależy bezpieczeństwo zabytków nieruchomych i ruchomych. Dla projektantów i instalatorów montaż systemu w obiekcie zabytkowym jest nie lada wyzwaniem i wymaga dużych umiejętności. Wykonawcy powinni umieć pogodzić estetykę z funkcjonalnością, tak, by urządzenia spełniając swoją rolę nie oszpecały zabytków. Na wszystkie prace instalacyjne wymagana jest zgoda konserwatora zabytków.

Liczba wydanych pozwoleń na montaż zabezpieczeń elektronicznych w obiektach zabytkowych w 2012 r.

Wykres 6.
Liczba wydanych
pozwoleń na montaż
SSP i SSWiN
w 2012 r.

W 2012 r. wojewódzcy konserwatorzy wydali łącznie 68 pozwoleń na wykonanie w obiektach zabytkowych systemu sygnalizacji pożaru (SSP) i 43 pozwolenia na systemy sygnalizacji włamania i napadu (SSWiN). Ze środków wojewody dofinansowano 10 systemów na łączną sumę poniżej 155 000 zł. Dla porównania w 2008 r. wydano na te cele 248 542 zł, a w 2009 r. – 173 304 zł. W tych kwotach największy udział miał wojewoda podkarpacki (łącznie na sumę 278 000 zł), który systematycznie przekazywał środki na poprawę stanu ochrony i zabezpieczenia zabytków przed pożarem i przestępczością, oraz wojewoda śląski (łącznie 134 405 zł). W minionym roku dofinansowanie systemów zabezpieczeń elektronicznych zmniejszyło się w porównaniu do lat ubiegłych, w stosunku do 2008 r. o blisko 100 000 zł, a do 2009 r. o ok. 20 000 zł. Najwięcej środków na ten cel przeznaczył wojewoda podkarpacki (64 000 zł) i wojewoda podlaski (43 000 zł).

VI. Działania zmierzające do podniesienia stanu bezpieczeństwa i ochrony zabytków przed przestępczością

VI.1 Współpraca wojewódzkich konserwatorów zabytków z Policją, Państwową Strażą Pożarną, Służbą Celną i Strażą Graniczną

Współpracę międzyresortową w zakresie ochrony i zabezpieczenia zabytków przed przestępczością i pożarem regulują liczne porozumienia parafowane zarówno na szczeblach centralnych⁷, jak i regionalnych⁸. Współpraca pomiędzy służbami i instytucjami podległymi resortowi kultury, ministerstwu finansów i resortowi spraw wewnętrznych i administracji w obszarze ochrony dziedzictwa narodowego jest również realizowana w ramach rządowego programu ograniczenia przestępczości i aspołecznych zachowań *Razem bezpiecznie*. W ocenie WKZ współpraca ta układała się na ogół dobrze (a czasami bardzo dobrze) i obejmowała następujące formy działania:

⁷ Porozumienie z 3 listopada 2004 r. pomiędzy Ministrem Finansów, Ministrem Kultury, Komendantem Głównym Policji i Komendantem Głównym Straży Granicznej w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków (Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji nr 21/2004 r., poz. 135); Porozumienie Generalnego Konserwatora Zabytków i Komendanta Głównego Policji z 10 marca 2005 r. w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom (Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji nr 6/2005 r., poz. 29);

⁸ M.in.: Porozumienie zawarte 20 czerwca 2008 r. pomiędzy: Opolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Kustoszem Diecezjalnym Diecezji Opolskiej, Opolskim Komendantem Wojewódzkim Policji, Opolskim Komendantem Wojewódzkim Państwowej Straży Pożarnej w Opolu, Komendantem Śląskiego Oddziału Śląskiego Straży Granicznej, Dyrektorem Izby Celnej w Opolu w sprawie współdziałania dot. nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków i materiałów archiwalnych oraz współdziałania w zakresie zagrożeń przeciwko dobrom kultury i profilaktyce ich zabezpieczenia; Porozumienie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Komendanta Wojewódzkiego Policji w Gorzowie Wielkopolskim z 26.10.2005 r. w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom na terenie województwa lubuskiego; Porozumienia z 25 maja 2005 r. pomiędzy Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze, Komendantem Wojewódzkim Policji w Gorzowie Wielkopolskim, Komendantem Lubuskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim i Dyrektorem Izby Celnej w Rzepinie w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków; Porozumienie z 1 lutego 2010 r. pomiędzy Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków we Wrocławiu, Komendantem Wojewódzkim Policji we Wrocławiu, Komendantem Sudeckiego Oddziału Straży Granicznej w Kłodzku, Komendantem Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej w Krośnie Odrzańskim i Dyrektorem Izby Celnej we Wrocławiu w sprawie współdziałania w zwalczaniu nielegalnego wywozu za granicę lub przywozu z zagranicy zabytków.

- wspólne kontrole Policji, Straży Pożarnej i służby konserwatorskiej w obiektach zabytkowych lub gromadzących zabytki ruchome (np. w zabytkowych kościołach);
- zespołowe oględziny obiektów zatrzymanych podczas kontroli celnych lub zabezpieczonych przez policję, pomoc w identyfikacji zabytków utraconych lub zniszczonych w wyniku przestępstwa;
- podejmowanie wspólnych akcji informacyjnych w zakresie ochrony zabytków przed pożarem, kradzieżą, nielegalnym wywozem;
- znakowanie wspólnie z policją zabytków ruchomych w kościołach (np. Łódź, Toruń);
- współdziałanie służb konserwatorskich ze Strażą Graniczną i Izbami Celnymi na rzecz zwalczania nielegalnego wywozu;
- ustalanie procedur postępowania w sytuacjach kryzysowych, tj. pożarów, kradzieży, prób nielegalnego wywozu, klęsk żywiołowych, nielegalnych prac archeologicznych;
- wspólne szkolenia z zakresu ochrony przeciwpożarowej, zabezpieczenia zabytków przed kradzieżami i aktami wandalizmu, na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych;
- szkolenia dla proboszczów na temat zagrożeń obiektów sakralnych przestępczością i pożarem oraz zabezpieczaniu tych obiektów przed możliwymi zagrożeniami.

Jedynie w nielicznych przypadkach sygnalizowano brak współdziałania ze służbami celnymi oraz pogorszenie się współpracy z policją.

W ramach współpracy pomiędzy wymienionymi powyżej instytucjami wojewódzcy konserwatorzy zabytków sporządzili łącznie 61 ekspertyz i opinii, dla Policji – 26, dla Służb Celnych – 35.

VI.2 Szkolenia z zakresu ochrony zabytków

Z przeprowadzonej ankiety wynika, że organizowanie szkoleń, szczególnie w niektórych województwach, przebiegało bardzo dynamicznie i nie ograniczało się jedynie do własnych pracowników, ale również kierowało ofertę do innych grup pracowniczych, mających pośredni lub bezpośredni wpływ na szeroko rozumianą ochronę i bezpieczeństwo zbiorów. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi można wyodrębnić następujące grupy, które w 2012 r. uczestniczyły w szkoleniach:

- pracownicy WUOZ wraz z delegaturami;
- pracownicy jednostek samorządu terytorialnego, najczęściej gmin i powiatów (w szczególności pracownicy obrony cywilnej, do spraw obronności, ewidencjonujący zabytki itp.);
- duchowieństwo (w szczególności księża proboszcze);
- Policja i Straż Graniczna;
- pracownicy Wojewódzkiego Inspektoratu Drogowego.

Część szkoleń organizowana była we współpracy z Policją, Strażą Pożarną oraz przedstawicielami duchowieństwa. Szkolenia dla księży proboszczów najczęściej dotyczyły zabezpieczeń obiektów sakralnych przed kradzieżą i włamaniem, dla przedstawicieli pozostałych grup tematem wiodącym była ochrona i zabezpieczenie zbiorów na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

W 23 szkoleniach zorganizowanych przez wojewódzkie urzędy ochrony zabytków uczestniczyło 937 osób; najwięcej na terenie woj. dolnośląskiego (274), łódzkiego (220) i wielkopolskiego (200). W 6 województwach nie przeprowadzono żadnych szkoleń.

W porównaniu do lat ubiegłych (2008, 2009) liczba szkoleń zmniejszyła się o połowę, natomiast na stałym poziomie pozostaje liczba przeszkolonych osób. Niestety, co roku zmniejsza się liczba województw organizujących szkolenia (2008 r. – 13, 2009 r. – 12, 2012 r. – 10).

VII. Założenia realizowane w 2013 r.

Poprawa stanu zabezpieczenia zabytków przed przestępczością i pożarem wymaga działań o charakterze ciągłym, najlepiej we współpracy z innymi instytucjami, dlatego w planach na 2013 r. wojewódzcy konserwatorzy zabytków przewidują kontynuację następujących zadań mających istotny wpływ na poziom bezpieczeństwa zbiorów:

1. Lustracje obiektów zabytkowych:

- kontynuowanie kontroli obiektów zabytkowych pod kątem zabezpieczenia zbiorów przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym zniszczeniem lub utratą zbiorów oraz sposobów przygotowania zabytków i muzealiów do ewakuacji w razie powstania zagrożenia,
- kontynuowanie kontroli obiektów zabytkowych wraz z przedstawicielami Państwowej Straży Pożarnej i Policji w ramach programu *Razem Bezpieczniej*,
- kontynuowanie kontroli zgodnie z art. 38 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- kontrolę systemów elektronicznych zainstalowanych w obiektach zabytkowych (lubuskie).

2. Szkolenia:

- organizowanie szkoleń dla administratorów obiektów zabytkowych, często przy współudziale Policji i Państwowej Straży Pożarnej,
- szkolenia dla zarządców obiektów sakralnych,
- szkolenie dla zespołów katalogujących przedmioty zabytkowe w obiektach sakralnych (śląskie).
- organizowanie szkoleń dla pracowników WUOZ, często przy współudziale Policji i Państwowej Straży Pożarnej,
- organizowanie ćwiczeń obronnych – ochrona zabytków w gminach i powiatach na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (województwo dolnośląskie).

3. Dokumentowanie i inwentaryzacje zabytków ruchomych i nieruchomych, w tym małej architektury.

4. Znakowanie utajone zabytków ruchomych – wspólna akcja Policji i konserwatorów zabytków (województwo łódzkie).

VIII. Podsumowanie

Sporządzone na podstawie ankiety opracowanie na temat zagrożenia zabytków przestępczością i pożarem wskazuje, że urzędy konserwatorskie podejmują się wielu zadań mających na celu poprawę istniejącego stanu zabezpieczeń i ochrony zabytków ruchomych i nieruchomych.

Niestety realizowane dotąd działania nie są w stanie wyeliminować istniejących zagrożeń. Przyczyny takiej sytuacji bywają różnorodne: od braku dostatecznej liczby personelu, przez niewystarczające środki finansowe, które mogłyby zapewnić lepszą bazę techniczną, konserwatorską i kontrolną, po zbyt małą aktywność na tym polu.

Do poważnych problemów, którym do tej pory nie udało się zaradzić, należą:

- prowadzenie nielegalnych wykopalisk,
- doprowadzanie zabytkowych budowli do stanu ruiny i w konsekwencji do niezgodnych z prawem rozbiórek,
- niszczenie i okradanie zabytkowych budowli z elementów architektonicznych,
- wieszanie reklam na obiektach zabytkowych bez pozwolenia.

Jak poważnym problemem może być wieszanie reklam na zabytkach, świadczą dane z województwa małopolskiego, w którym doszło aż do 886 przypadków naruszeń art. 118 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Niepokojący jest również fakt, że w trakcie przeprowadzanych corocznie lustracji stwierdza się brak blisko 500 zabytków ruchomych. Liczba ta, odkąd prowadzone są badania, utrzymuje się na zbliżonym poziomie z niewielką tendencją malejącą. Z informacji docierających do Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów wynika, że część zaginionych zabytków przenoszona jest do innych obiektów, bez powiadomienia o tym odpowiednich służb, co jest również naruszeniem przepisów karnych ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. NIMMZ nie dysponuje danymi, ile z tych braków się odnajduje, a ile zaginęło, zostało zniszczonych lub padło ofiarą przestępstw.

Niestety tylko niewielka liczba zaginięć zostaje zgłoszona do *Krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem*. Nie ma również danych, jaki procent ubytków zgłaszany jest organom ścigania. Nawet jeżeli do kradzieży dochodzi w trudnym do określenia czasie i prawdopodobieństwo odnalezienia utraconych przedmiotów wydaje się niewielkie, nie należy rezygnować z wpisu do Krajowego wykazu, bo niekiedy jest to jedyna szansa na wycofanie skradzionego dobra z obrotu. Upiływający czas nie jest sprzymierzeńcem organów ścigania i nie działa na korzyść właściciela utraconego zabytku, ale faktem jest również to, że pewien procent skradzionych przedmiotów, wyływających po kilku lub kilkunastu latach, jest odzyskiwany. Czasami zależy to od okoliczności ich odnalezienia.

Poszukiwanie utraconych zabytków i ich odnajdywanie jest możliwe, ale konieczna jest do tego rzetelna i sprawna wymiana informacji pomiędzy wszystkimi instytucjami sprawującymi pieczę nad zabytkami lub zajmującymi się ich odzyskiwaniem. Szczególnie ważna jest współpraca wojewódzkich konserwatorów zabytków z Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów oraz z organami ścigania. Jeżeli te ogniwa zawiodą, trudno liczyć na sukcesy w ochronie i zwalczaniu przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom.

Od 2003 r. właściciele i posiadacze zabytków wpisanych do rejestru mogą ubiegać się o dotacje celowe z budżetu państwa na zakup oraz montaż instalacji przeciwłamaniowych i przeciwpożarowych⁹. Dane z 2012 r. i lat wcześniejszych wskazują, że z dofinansowania ze środków wojewody korzystają średnio 4, maksymalnie 5 województw rocznie. Trudno ocenić, czy brak aktywności ze strony innych województw jest wynikiem ograniczonych środków finansowych, czy braku zainteresowania lub niewiedzy ze strony właścicieli i administratorów, że o takie środki mogą się ubiegać. Z niektórych WUOZ-ów docierają sygnały, że tak mała liczba dotacji spowodowana jest brakiem zainteresowania ze strony właścicieli zabytków. Wiodącym województwem, gdzie co roku ze środków wojewody dotowane są systemy przeciwłamaniowe i przeciwpożarowe w zabytkowych budowlach, jest podkarpackie.

⁹ Art. 73, art. 77. pkt 17 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ważnym aspektem w propagowaniu wiedzy na temat zagrożeń i sposobów przeciwstawiania się im są szkolenia. W ostatnich latach liczba szkoleń uległa zmniejszeniu, co ma odbicie również w liczbie województw, które nie podjęły tego typu działalności (w 2012r. – 6). Doświadczenia w tej dziedzinie pokazują, że podnoszenie kwalifikacji osób bezpośrednio stykających się z zabytkami lub decydujących o ich ochronie i zabezpieczeniu przekłada się na poziom bezpieczeństwa zbiorów.

W planach na 2013 r. większość wojewódzkich konserwatorów wyraziła chęć organizowania szkoleń dla pracowników i właścicieli zabytków (w szczególności sakralnych). Nadal jednak istnieje potrzeba większego ożywienia w niektórych województwach niewykazujących żadnej aktywności szkoleniowej lub prawie żadnej.

Zagrożenia zabytków przestępczością czy pożarem nie da się całkowicie wyeliminować, ale zawsze istnieje możliwość zmniejszenia ryzyka jego wystąpienia. Poprawę bezpieczeństwa można osiągnąć w dwojaki sposób:

- poprzez zastosowanie odpowiednich środków zapobiegawczych,
- poprzez skuteczne ściganie przestępstw przeciwko zabytkom oraz nieuchronność kary za popełnione czyny.

Do działań prewencyjnych możemy zaliczyć przede wszystkim:

- kontynuowanie lustracji obiektów zabytkowych pod kątem ich zagrożenia przestępczością i pożarem we współpracy z terenowymi jednostkami straży pożarnej i policji;
- sprawdzanie, czy kontrolowane wcześniej obiekty zastosowały się do zaleceń pokontrolnych w obiektach zabytkowych;
- zastosowanie w obiektach zabytkowych zabezpieczeń elektronicznych przeciw włamaniom i przeciwpożarowych. W przypadku zabytkowego budownictwa drewnianego dążyć do montowania systemów samoczynnego gaszenia mgłą wodną (FOG);
- prowadzenie badań nad wykorzystaniem systemu FOG we wnętrzach zabytkowych (np. polichromowanych);

- podjęcie próby oszacowania skali zjawiska prowadzenia nielegalnych wykopalisk i handlu zabytkami archeologicznymi;
- wypracowanie – wspólnie z przedstawicielami innych resortów (np. spraw wewnętrznych czy sprawiedliwości) – kompleksowych rozwiązań ograniczających nasilające się akty niszczenia stanowisk archeologicznych;
- objęcie większą kontrolą zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru – opuszczonych lub celowo zaniedbywanych przez właścicieli, co w efekcie prowadzi do ich całkowitej ruiny.

Walka z przestępczością skierowaną przeciwko zabytkom może być bardziej efektywna, gdy prowadzona jest przy wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia wszystkich instytucji zaangażowanych w ochronę zabytków. Podstawowe zadania, które w ramach tej współpracy mogą poprawić wykrywalność przestępstw i doprowadzić do ukarania sprawców, to:

- zgłaszanie organom ścigania wszystkich przestępstw popełnianych przeciwko zabytkom w myśl ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁰ ;
- usprawnienie przepływu informacji o kradzieżach, aktach wandalizmu, nielegalnym wywozie itp., pomiędzy WUOZ, Policją i innymi służbami i instytucjami;
- zgłaszanie do NIMOZ strat zabytków powstałych w wyniku kradzieży, nielegalnego wywozu, jak również braków wykrytych podczas kontroli dokonywanych przez WUOZ, w celu ujęcia ich w *Krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* oraz strat powstałych na skutek pożarów i aktów wandalizmu; obecnie tylko niewielki procent tego typu informacji trafia do NIMOZ.

Skuteczna ochrona zabytków przed przestępczością i pożarem wymaga stałej, harmonijnej współpracy pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi bezpieczeństwem zabytków podmiotami, zaczynając od szczebla centralnego, a kończąc na szczeblach lokalnych.

¹⁰ Zdaniem WKZ, wydłużający się czas rozpatrywania spraw, ich częste umarzanie lub bardzo niskie kary nie działają odstrasżająco na osoby dopuszczające się czynów karalnych przeciwko zabytkom.

THREATS TO HISTORIC OBJECTS POSED BY CRIME AND FIRE

The report *Threats to Historic Objects Posed by Crime and Fire* was made on the basis of a survey under the same title made by the National Institute for Museums and Public Collections in order to research data from all the voivodship Offices for Protecting Historic Objects and their delegatures.

The results of the survey for 2012 made it possible to describe the existing threats and problems that conservators' services have to deal with, the scale of the losses incurred and the implementation of the tasks set out in the 2003 Act on the Protection and Custody of Historic Objects. Special attention is devoted to activities designed to improve the security of objects that are to be protected as cultural property. For statistical purposes the paper also uses surveys from earlier years, i.e. 2008 and 2009, which were carried out by the Centre of Art Collection Protection.

The report points out threats of a clearly criminal character, as well as those that are due to the neglect and inactivity of the owners of historic objects. The state of their security as assessed by the voivodship conservators of historic art was discussed. There is also an account concerning the forms of protection used in accordance with the requirements of the Act on Protection and Custody of Historic Objects.

A separate chapter was devoted to the cooperation between the Voivodship Conservators of Art, the Police, the State Fire Brigades, Customs Services and Border Guards, as well as courses organised by these services. The summary presented the plans for improving the security of historic objects to be implemented in 2013 and general recommendations, particularly those of a preventive nature, the implementation of which can influence the preservation of cultural property in the best possible state.